

GRZEGORZ IGNATOWSKI
Katowice

POROZUMIENIE FUNDAMENTALNE MIĘDZY STOLICĄ APOSTOLSKĄ A PAŃSTWEM IZRAEL I JEGO ZNACZENIE DLA RELACJI KATOLICKO-ŻYDOWSKICH

Oficjalny dialog katolicko-żydowski rozpoczął się po uchwaleniu przez Sobór Watykański II w dniu 28 października 1965 r. Deklaracji o stosunku Kościoła do religii niechrześcijańskich *Nostra aetate*. Przypomnijmy, że czwarty punkt dokumentu soborowego dotyczy Żydów. Zachęca on do wzajemnego poznania i okazywania sobie szacunku, które osiąga się przez studia biblijne i teologiczne oraz braterskie rozmowy. Pierwsze lata rozmów i wzajemnych kontaktów pokazały jednak, że obaj partnerzy w zróżnicowany sposób podchodzą do dialogu i do zakresu poruszanej tematyki. Dla Żydów najważniejsze były dwa tematy. Pierwszy z nich dotyczył źródeł antysemityzmu i Holokaustu, a drugi – Państwa Izrael. Analizując losy narodu żydowskiego, a szczególnie próbę jego całkowitego wyniszczenia w okresie panowania niemieckich nazistów, możemy zrozumieć wybór takiej tematyki. Ogłaszając deklarację niepodległości 14 maja 1948 r., Dawid Ben Gurion zaznaczył, że „katastrofa, która dosięgła w ostatnim czasie lud żydowski – masakry milionów Żydów w Europie [...] jasno pokazała nagłą potrzebę rozwiązania problemu ich bezdomności za pomocą ponownego ustanowienia w Ziemi Izrael żydowskiego państwa, które otworzyłoby szeroko bramy do kraju ojczystego dla każdego Żyda, nadając w ten sposób ludowi żydowskiemu statut pełnoprawnego członka wspólnoty narodów”¹. Oba wskazane powyżej zagadnienia stanowią do dzisiaj zasadnicze elementy żydowskiej tożsamości. O ile jednak źródła wrogich postaw wobec Żydów mogą jeszcze być podejmowane w ramach dyskusji teologicznej, skoro antysemityzm jest grzechem przeciwko Bogu i ludziom, to drugi z wymienionych problemów wydaje się nie

---

¹ *Israel's Declaration of Independence May 14, 1948*, w: B. CELLER, *Proces pokojowy w konflikcie bliskowschodnim. Część pierwsza: Powstanie Państwa Izrael*, Łódź 1996, 103.

mieć już tak oczywistych podstaw do rozważań z dziedziny problematyki religijnej. Zaproponowana przez Żydów tematyka sprawiła być może, że niektórzy prekursorzy dialogu katolicko-żydowskiego zdystansowali się od niego, przestali go wspierać, a nawet stali się jego jawnymi przeciwnikami.

Skoro jednak nie ma odwrotu od decyzji podjętych przez Sobór Watykański II, zauważmy najpierw, że w pierwszym posoborowym dokumencie watykańskiej Komisji ds. Kontaktów Religijnych z Judaizmem, dającym pewne sugestie do prowadzenia dialogu, czytamy, iż katolicy biorący udział w rozmowach z przedstawicielami ludu żydowskiego powinni zaznajomić się z podstawowymi elementami ich duchowej tradycji oraz dowiedzieć się, „w jakich zasadniczych rysach określają siebie sami Żydzi, przeżywający własną rzeczywistość religijną”². Postulat ten jest do dzisiaj przypominany przez środowiska żydowskie biorące udział w dialogu, szczególnie wówczas, kiedy podejmowana jest kwestia relacji między judaizmem a ziemią Izraela lub dokładniej w stosunku Żydów do Państwa Izrael. Co więcej, zagadnienie stosunku katolików do ich państwa stało się swoistego rodzaju papierkiem lakmusowym, przez pryzmat którego Żydzi patrzą na szczerłość partnera proponującego lub zachęcającego do dialogu. Po drugie, fakt, że Stolica Apostolska nie utrzymywała aż do końca 1993 r. oficjalnych relacji z Izraelem stanowił przedmiot nieustannej krytyki ze strony żydowskiej. Z tej też perspektywy oceniane były dokumenty Kościoła katolickiego i jego watykańskich dykasterii.

1. Dokumenty Komisji ds. Kontaktów Religijnych z Judaizmem wobec Państwa Izrael

Przedmiotem krytyki stała się najpierw Deklaracja *Nostra aetate*. Żydowscy uczestnicy rozmów zwracali uwagę, że tekst soborowy nic nie mówił na temat stosunku katolików do Państwa Izrael³. Surowej ocenie poddany został także pierwszy z dokumentów watykańskiej Komisji – on także nawet jednym słowem o nim nie wspominał. Ostrze krytyki było jednak tym razem znacznie silniejsze niż w stosunku do *Nostra aetate*. Powodem był fakt, że w jednym z wcześniejszych projektów dokumentu została jednak poruszona kwestia Izraela. W opublikowanym w Wielkiej Brytanii schemacie mogliśmy przeczytać, że przymierze zawarte z Izraelem jest związane z darem ziemi. Jest ona ciągle obecna w duszy żydowskiej jako przedmiot aspiracji, który chrześcijanie powinni starać się zro-

---

Wskazówki i sugestie w sprawie wprowadzenia w życie deklaracji soborowej „*Nostra aetate*” nr 4, w: G. IGNATOWSKI, *Na drogach pojednania. Międzynarodowy Katolicko-Żydowski Komitet Łączności*, Łódź 2003, 242.

³ H. SIEGMAN, *Ten Years of Catholic-Jewish Relations: A Reassessment*, w: *Fifteen Years of Catholic-Jewish Dialogue 1970–1985*, Città del Vaticano 1988, 33-37.

zumić. W projekcie możemy przeczytać dalej, że przez długie lata ciężkiego wygnania, często naznaczonego prześladowaniami, za które chrześcijanie proszą swoich żydowskich braci o wybaczenie, Żydzi wskazywali wielokrotnie na różne sposoby swoje przywiązanie do ziemi obiecanej ich ojcom. Dlatego wyznawcy Chrystusa powinni zrozumieć i uszanować religijne znaczenie, jakie ma dla wyznawców judaizmu więź między ziemią a ludem żydowskim. Istnienie Państwa Izrael – mogliśmy przeczytać w schemacie – nie powinno być oddzielane od tej perspektywy. Twórcy watykańskiego projektu podkreślili, chcąc zapewne uniknąć krytyki, że wypowiedź na ten temat nie podejmuje próby oceny współczesnych wydarzeń lub jest decyzją mającą czysto polityczne znaczenie⁴.

Krytyka watykańskich wskazówek nie była daremna. Faktycznie, w drugim dokumencie Komisji ds. Kontaktów z Judaizmem, *Żydzi i judaizm w głoszeniu Słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego*, który opublikowany został w 1985 r., pojawiła się już kwestia Państwa Izrael. Warto zapytać, czy twórcy tego dokumentu i jego redaktorzy nie ułatwili sobie w pewien sposób zadania. Widać bowiem wyraźnie, że w swojej wypowiedzi sięgają do języka i sposobu argumentacji, który zaprezentowany został w przedstawionym projekcie z 1974 r. Dokument *Żydzi i judaizm* zachęca katolików, aby biorąc udział w dialogu, starali się zrozumieć więź łączącą judaizm z ziemią Izraela. Watykański tekst ostrzega jednak, aby katolicy nie przyjmowali takiego związku, mimo że sięga on swoimi korzeniami tradycji biblijnej. Wypowiadając się na temat Państwa Izrael, dokument zaznacza, iż „co do istnienia Państwa Izrael i jego wyborów politycznych, trzeba je widzieć w perspektywie, która nie jest sama w sobie religijna, lecz odwołuje się do ogólnych zasad prawa międzynarodowego”⁵. Także ten dokument watykańskiej Komisji poddany został krytyce przez Żydów zaangażowanych w oficjalny dialog z Kościołem katolickim. Geoffrey Wigoder, jedna z wiodących postaci w oficjalnym dialogu, twierdził, że żydowskie niezadowolenie wynika z braku potwierdzenia w tekście prawa do istnienia Izraela. Pytał, czy czytelnicy dokumentu wiedzą, że Stolica Apostolska odmawia ustanowienia z nim oficjalnych relacji⁶. Katolicy odpowiadali, że Komisja ds. Kontaktów Religijnych z Judaizmem nie jest odpowiedzialna za relacje dyplomatyczne. Nie przekonywało to żydowskiego partnera dialogu.

Kwestia braku dyplomatycznych relacji między Stolicą Apostolską a Państwem Izrael stanowiła więc w dalszym ciągu poważny problem we wzajemnych kontaktach. Wyrazem tego był znaczący fakt. 27 stycznia 1991 r. grupa około pięciuset

⁴ Zob. *Making Vatican II Work*, „Christian Attitudes on Jews and Judaism” (1970) nr 10, 7-9.

⁵ Pełny tytuł dokumentu: *Żydzi i judaizm w głoszeniu Słowa Bożego i katechezie Kościoła katolickiego. Wskazówki do właściwego przedstawiania tych zagadnień*. Znajduje się on w: G. IGNATOWSKI, *Na drogach pojednania*, 250-263.

⁶ G. WIGODER, *A Jewish Reaction to the „Notes”*, w: *Fifteen Years of Catholic-Jewish Dialogue 1970-1985*, 266.

Żydów ubranych w religijne stroje przybyła na plac św. Piotra, aby w trakcie południowej modlitwy papieża na Anioł Pański domagać się od niego ustanowienia oficjalnych relacji dyplomatycznych. Zdjęcia dokumentujące tamte wydarzenia pokazują, że na placu św. Piotra powiewały flagi izraelskie oraz chorągiewki, na których widniały napisy „Szalom”. Papież, dostrzegając z okna pewne zamieszanie, odpowiedział zgromadzonym, że „Szalom oznacza pokój”. Potem dodał: „Życzę tego pokoju dla waszego ludu i dla Państwa Izrael”⁷.

2. Wypowiedzi Jana Pawła II

Oczywiście, że brak wzajemnych dyplomatycznych relacji nie oznaczał, że Stolica Apostolska podważała istnienie Państwa Izrael. W rzeczywistości bowiem nigdy nie kwestionowano jego powstania oraz dalszego rozwoju. Niemal od samego początku Pius XII, a potem Paweł VI przyjmowali dyplomatów izraelskich. Za pontyfikatu drugiego z wymienionych papieży najważniejsza była audyencja udzielona premier Państwa Izrael, pani Goldzie Meir, 15 stycznia 1973 r.⁸ Nie ulega jednak wątpliwości, że dopiero Jan Paweł II zaczął zdecydowanie podkreślać, że Żydzi mają prawo do posiadania własnych, niezależnych struktur państwowych. Już 5 października 1980 r., przemawiając we włoskim Otranoto, stwierdził, że „sprawa dramatu bliskowschodniego jest znana: naród żydowski, po tragicznych doświadczeniach związanych z eksterminacją wielu synów i córek, powodowany pragnieniem bezpieczeństwa, utworzył państwo Izrael”⁹. Oczywiście, że najbardziej znane słowa zawarte zostały w Liście apostolskim *Redemptio-nis Anno* z 20 kwietnia 1984 r. Papież pisze: „Dla ludu żydowskiego, który żyje w państwie Izrael i który przechowuje świadectwa swej historii i wiary, prosimy o pożądane bezpieczeństwo i należyne spójność, który jest niezaprzeczalnym prawem każdego narodu oraz warunkiem do życia i postępu każdego społeczeństwa”¹⁰.

Podczas drugiej pielgrzymki apostolskiej do USA, na spotkaniu z przedstawicielami największych amerykańskich organizacji żydowskich, 11 września 1987 r., papież, zanim zacytował słowa z Listu *Redemptio-nis Anno*, stwierdził:

⁷ Wydarzenie to relacjonuje DC (1991) nr 2023, 225.

⁸ *L'audience de Paul VI à Mme Golda Meir*, DC (1973) nr 1625, 115; *Après L'audience de Paul VI à Mme Golda Meir. Une interview du chef gouvernement israélien au journal „Maariv”*, DC (1973) nr 1626, 186-188. G. MEIR, *My life*, New York 1975, 392-394.

⁹ JAN PAWEŁ II, *Z homilii na mszy św. upamiętniającej obchody 500-lecia męczeńskiej śmierci błog. Antonio Primoldo i 800 towarzyszy*, w: *Żydzi i judaizm w nauczaniu Jana Pawła II 1978-2005*, red. W. CHROSTOWSKI, Warszawa 2005, 64. W niniejszym artykule wymieniamy najważniejsze wypowiedzi papieża, które wygłoszone zostały przed ustanowieniem relacji dyplomatycznych w 1993 r.

¹⁰ JAN PAWEŁ II, *List apostolski „Redemptio-nis Anno”*, 87. Na temat listu pisał: E.J. FISHER, *The Pope and Israel*, „Christian Jewish Relations” (1985) nr 1, 52-55.

„Po tragicznej zagładzie Szoah Żydzi rozpoczęli nowy okres w swojej historii. Mają oni, jak każdy inny naród i zgodnie z prawem międzynarodowym, prawo do swojej ojczyzny”¹¹. Odpowiadając na wystąpienie papieża, rabin Mordecai Waxman poruszanemu w niniejszym artykule zagadnieniu poświęcił znacznie więcej uwagi. Podkreśliwszy wkład Stolicy Apostolskiej oraz samego Jana Pawła II w kwestii dyskredytowania antysemityzmu, zachęcał katolików, aby opracowali dokument poświęcony Holocaustowi. Następnie przypominał, że powrót Żydów do Izraela i ustanowienie przez nich niezawisłych struktur państwowych stanowi najważniejszy element kształtujący żydowską świadomość i tożsamość. Ze względu na znaczenie, jakie „Państwo Izrael zajmuje w umysłach, duchu i w sercach Żydów – wówczas, kiedy lud żydowski i chrześcijanie spotykają się na poważnych rozmowach – Izrael pozostaje w centrum tego spotkania” Pojawienie się nowego niepodległego państwa na światowej arenie w 1948 r. zmusiło chrześcijan i członków ludu żydowskiego do przyjrzenia się samym sobie. Rabin Waxman dodał, że „musimy wyrazić nasze z troskanie z powodu braku pełnych dyplomatycznych relacji między Stolicą Apostolską a Państwem Izrael” Zdecydowanie postulował, aby wkrótce zostały one ustanowione. Krok taki – według rabina – „stanowiłby pozytywny i konstruktywny wkład ze strony Stolicy Apostolskiej w proces pokojowy” Byłby to również dobry sygnał przekazany wspólnocie międzynarodowej, pokazujący, że Stolica Apostolska uznaje Izrael za stałego i prawomocnego członka rodziny narodów”¹².

Odnotujmy jeszcze jedną wypowiedź papieża. Wypowiadając się na temat konfliktu bliskowschodniego, Jan Paweł II stwierdził 12 stycznia 1991 r., iż „nie można zaprzeczyć, że nazbyt często w przeszłości odrzucano pochodzące z różnych źródeł propozycje rozwiązań, które mogłyby przynajmniej zapoczątkować dialog, mający zagwarantować Państwu Izrael właściwe warunki bezpieczeństwa oraz zapewnić poszanowanie niezwykłych praw narodu palestyńskiego”¹³.

Wyciągając wnioski z zacytowanych wypowiedzi papieskich, stwierdzamy, że Jan Paweł II zdecydowanie przyznawał Żydom prawo do posiadania własnego niezależnego państwa. Należy jednak pamiętać, że w każdym z wymienionych przemówień podkreślał takie samo prawo Palestyńczyków. Nie oznaczało to oczywiście wcale, że ustanowione zostały natychmiast oficjalne relacje dyplomatyczne. Warto jednak zapytać o powody, które powstrzymały Stolicę Apostolską przed ich ustanowieniem. Dwa dni przed zasygnalizowaną powyżej manifestacją pięciusetosobowej grupy Żydów, biuro prasowe Stolicy Apostolskiej wydało

¹¹ JAN PAWEŁ II, *Przemówienie do przedstawicieli organizacji żydowskich podczas drugiej podróży apostolskiej do USA*, w: *Żydzi i judaizm w nauczaniu Jana Pawła II 1978-2005*, 141.

¹² Rabbi Mordecai Waxman's Address to the Pope, w: *Pope John Paul II. Spiritual Pilgrimage. Texts on Jews and Judaism 1979-1995*, red. E.J. FISHER, L. KLIENCKI, New York 1996, 113.

¹³ JAN PAWEŁ II, *Z przemówienia na spotkaniu noworocznym z korpusem dyplomatycznym akredytowanym przy Stolicy Apostolskiej*, w: *Żydzi i judaizm w nauczaniu Jana Pawła II 1978-2005*, 175.

oficjalny komunikat, w którym odpowiedziało na postawione przez nas pytanie. W tekście wymieniono następujące powody: „obecność Izraela na terytoriach okupowanych, jego stosunki z Palestyńczykami, aneksję Miasta świętego Jerozolimy, sytuację Kościoła w Izraelu i na terytoriach przez niego administrowanych” Wyjaśnijmy, że przez terytoria okupowane rozumiano wówczas: Zachodni Brzeg Jordanu, Wzgórza Golan, Strefę Gazy oraz Wschodnią Jerozolimę. We wspomnianym komunikacie podkreślono, że Stolica Apostolska darzy Państwo Izrael, podobnie jak inne państwa, głębokim szacunkiem, w sposób szczególny uważa, że powinno ono posiadać bezpieczne granice. Drogą do tego jest porozumienie z innymi krajami regionu. Stolica Apostolska – czytamy w komunikacie – wie także, jak szczególnie ważne jest dla wszystkich Żydów przywiązanie do ziemi ojców i do Państwa Izrael. Ona to rozumie i szanuje¹⁴. Mając na uwadze powyższy komunikat, warto pamiętać, że przedstawione problemy nie zostały do dzisiaj rozwiązane, w tym także kwestie związane z sytuacją Kościoła w Izraelu. Mimo to, 30 grudnia 1993 r. zostało podpisane *Porozumienie fundamentalne*¹⁵.

3. Dialog katolicko-żydowski po *Porozumieniu fundamentalnym*

Kilkakrotnie już zaznaczono w niniejszych rozważaniach, że brak oficjalnych relacji dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a Państwem Izrael stanowił, według środowisk żydowskich, jedną z istotnych przeszkód dla rozwoju dialogu. Należy więc postawić zasadnicze pytanie: Jaki kształt i zakres będą miały wspólne rozmowy po podpisaniu *Porozumienia fundamentalnego*? Inspiracji dla naszych badań szukamy najpierw w wypowiedzi pierwszego ambasadora Państwa Izrael przy Stolicy Apostolskiej. Samuel Hadas – późniejszy reprezentant Naczelnego Rabinatu Izraela do dialogu z watykańską Komisją ds. Kontaktów Religijnych z Judaizmem – prezentując w Watykanie 29 września 1994 r. listy akredytacyjne, nakreślił kształt przyszłego dialogu w oparciu o tekst podpisanego *Porozumienia*. Według Hadasa, oficjalny dokument wykracza poza ramy innych umów międzynarodowych, a jego wyjątkowy charakter wynika z faktu wspólnych korzeni, bliżej jednak przez niego nie sprecyzowanych. Wieki nieporozumień – przypomniał – „prowadziły do krwawych i rozdzierających serce konfliktów, dramatycznych i bolesnych relacji między katolikami a Żydami” Ustanowienie relacji dyplomatycznych stanowi punkt wyjścia, nowy i konstruktywny wymiar dla wspólnego dialogu, zmusza do cierpliwego i uporczywego poszukiwania wzajemnego zrozumienia. Priorytetowe więc zadanie stanowi wspieranie pokojowego rozwiąza-

¹⁴ *Les relations entre le Saint-Siège et l'Etat d'Israël*, DC (1991) nr 2023, 224-226.

¹⁵ Tekst *Porozumienia fundamentalnego* znajduje się w: G. WIGODER, *The Vatican-Israel Agreement. A Watershed in Christian-Jewish Relations*, „Policy Forum of Institute of the World Jewish Congress” (1994) nr 2, 15-20.

nia konfliktów na Bliskim Wschodzie. Kolejnym polem współpracy nakreślonym przez Hadasa jest działalność na rzecz zwalczania wszelkich form rasizmu, antysemityzmu i religijnej nietolerancji. Ponadto dialog prowadzony w dziedzinie kultury pozwoli otworzyć nowe horyzonty dla porozumienia między wszystkimi wyznawcami religii monoteistycznych. Ambasador podkreślił, że stanowi to największy i możliwy wkład dla zbudowania nowego humanizmu, koncentrującego się na człowieku i jego podstawowych celach¹⁶.

Podsumowując wypowiedź Hadasa, trzeba dostrzec, że nie wskazał on na rozwój dialogu teologicznego. Dla wielu osób, szczególnie katolików, fakt ten może stanowić poważne ograniczenie. Dodajmy jednak, że sugerował on możliwość pojednania między narodami i religiami.

Propozycje ambasadora uzupełnia wystąpienie papieża. Nawiązując do wspomnianych przez Hadasa uwag na temat wspólnych korzeni kulturowych, Jan Paweł II podkreślił znaczenie Pisma świętego, „życiodajnego źródła”, dla zrozumienia koncepcji człowieka. W świetle Biblii można pojąć jego duchowe powołanie i moralność. Papież zachęcał do wspólnego pogłębiania rozumienia treści Pisma świętego, „aby lepiej poznawać cywilizacyjne i towarzyszące ich rozwojowi uwarunkowania historyczne, wykorzystując rezultaty badań archeologicznych i filologicznych nad religijnymi tradycjami doktrynalnymi i duchowymi”¹⁷.

Zapytajmy, czy w ostatnich latach uległo zmianie nastawienie środowisk żydowskich do dialogu z chrześcijanami? Baczni jego obserwatorzy dostrzegą, że nastąpiło pewne przesunięcie akcentów w pracach Międzynarodowego Komitetu Łączności – ciała łączącego największe organizacje żydowskie z Komisją ds. Kontaktów z Judaizmem. Priorytetowe miejsce przypadło takim zagadnieniom, jak: prawa człowieka, szczególnie ograniczenia w dziedzinie wolności religijnej, zagrożenia rodziny, zatroskanie o środowisko naturalne¹⁸. W 2002 r. utworzono komitet łączący środowiska żydowskie w Izraelu, a ściśle Naczelny Rabinat Izraela, z tą samą watykańską Komisją. Uczestnicy rozmów, odnajdując wspólną płaszczyznę w zrozumieniu człowieka stworzonego na obraz Boga, rozważają te same tematy, co Komitet Łączności¹⁹.

---

¹⁶ *Ambassador Hadas' Address*, w: *Establishment of Diplomatic Relations between Israel and the Holy See*, „Information Service. The Pontifical Council for Promoting Christian Unity” (1995) nr 1, 39-41.

¹⁷ *The Holy Father's Address*, w: *Establishment of Diplomatic Relations between Israel and the Holy See*, 38-39.

¹⁸ Zob. G. IGNATOWSKI, *Na drogach pojednania. Międzynarodowy Katolicko-Żydowski Komitet Łączności*, 230-238; *Głęboko zakorzenione w naszych religiach zobowiązanie do czynienia sprawiedliwości*, SDE (2005) nr 1, 220-224; *Każde społeczeństwo musi szanować i bronić ludzkiej godności. Deklaracja końcowa z obrad Międzynarodowego Katolicko-Żydowskiego Komitetu Łączności. Budapeszt, 12 listopada 2008 r.*, SDE (2009) nr 1, 115-119.

¹⁹ G. IGNATOWSKI, *Zmierzając ku braterstwu. Wpływ wizyty Jana Pawła II w Państwie Izrael na prace łączące Naczelny Rabinat Izraela ze Stolicą Apostolską*, Katowice 2008.

Teologowie czują zapewne w dalszym ciągu niedosyt. Czy jednak nad wszystkim nie unosi się ciągle cień minionych dysput z przeszłości, pełen pogardy i lekceważenia dla partnera rozmowy, ograniczający wolność i skierowany na nawrócenie. To właśnie on hamował dialog, stawiał bariery nie do przekroczenia. Na pewno zawęził pole i zakres tematyki podejmowanej przez pionierów dialogu katolicko-żydowskiego. Ci jednak powoli, lecz systematycznie odchodzą do przeszłości. Trzeba jednak pamiętać, że zbudowali oni pewną przestrzeń, umożliwiającą dzisiaj podjęcie zupełnie nowej tematyki.

The Fundamental Agreement between the Holy See and the State of Israel and its Meaning for the Catholic-Jewish Relations

Summary

One of the most important problems in the Catholic-Jewish dialogue, which began after the proclamation by the Second Vatican Council of the Declaration on the Non-Christian Religions *Nostra Aetate* was lack of the diplomatic relations between the Holy See and the State of Israel. After its establishing in December 31, 1993, the Catholic-Jewish relations gained a new level. The International Liaison Committee, the only official body providing a link between the Holy See and the largest Jewish organizations, started to discuss the problems of human rights, family, freedom and protection of environment from a Biblical perspective. The second important body, the Jerusalem-Vatican Committee, connecting the Holy See Commission for Religious Relations with Judaism and the Chief Rabbinate of Israel, concentrated mainly on the problems of the sanctity of human life and on the religious freedom.